

Horban, Irena

Powiat Pruszkowski - jego historia i działalność

Przegląd Pruszkowski nr 2, 21-31

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Opracowała Irena Horban na podstawie materiałów otrzymanych ze Starostwa

Powiat Pruszkowski – jego historia i działalność

Urząd starosty wprowadził do Polski Waclaw II Czeski (1300 r.). Miał on charakter namiestniczy. Starosta, podległy tylko królowi, zarządzał domeną monarchy; miał nadzór podatkowy, policyjno-sądowy oraz wojskowy w zakresie obronności i kontyngentów rycerskich. Za panowania Władysława Łokietka urząd ten stracił swoje znaczenie. Pełnił jednak funkcje administracyjno-sądowe. Sądom starościńskim podlegały przede wszystkim sprawy karne. Starostowie grodowi mieli władzę policyjną i wykonawczą w zakresie czterech artykułów grodzkich, a były to: podpalenie, napad na dom szlachecki, gwałt i rabunek na drodze publicznej.

Za Kazimierza Wielkiego sędzia, podsądek i pisarz ziemski danej dzielnicy zarządzali roki sądowe, co zapoczątkowało podział dzielnicy na powiaty sądowe. Do połowy XV wieku utrzymał się podział województw na kasztelanie, które z czasem zastąpiono powiatami. Były one okręgami administracyjnymi z funkcjonującą w nich kadrą urzędniczą.

Jak widzimy obecnie rola starosty różni się diametralnie od roli starostów na przełomie XIV i XV wieku.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku powiaty były jednostką terytorialną składającą się z gromad i gmin, wchodzącą w skład województwa. Na czele powiatu stał starosta. Po zakończeniu II-giej wojny światowej powiaty były nadal podstawową jednostką terytorialną. W roku 1975 władze PRL-u zlikwidowały powiaty i stanowisko starosty wprowadzając dwustopniowy podział terytorialny kraju. Od dziesięciu lat przywrócono podział na powiaty i stanowisko starosty.

Powiat Pruszkowski w obecnym kształcie został utworzony 1 stycznia 1999 roku w rezultacie reformy samorządu terytorialnego. Jest położony na Nizinie Mazowieckiej w centralnej części województwa mazowieckiego w obszarze metropolitalnym. Od północnego-wschodu graniczy z miastem Warszawą, od północy z Powiatem Zachodnim Warszawskim, od zachodu z Powiatem Grodziskim, od południowego – zachodu z Powiatem Grójeckim a od południa z Powiatem Piaseczyńskim. Najodleglejszy jego kraniec dzieli od Warszawy 20 km, najbliższe miejsce tylko 12 km.

W skład administracyjny Powiatu Pruszkowskiego wchodzi 6 gmin: Piastów i Pruszków (gminy miejskie), Michałowice, Nadarzyn i Raszyn (gminy wiejskie) oraz Brwinów (gmina miejsko-wiejska). W obrębie Powiatu Pruszkowskiego są 3 miasta: Brwinów, Piastów i Pruszków.

Powierzchnia Powiatu Pruszkowskiego wynosi 246 km², co stanowi 0,069% powierzchni Województwa Mazowieckiego – jest on najmniejszym powiatem w Województwie Mazowieckim. Obszar Powiatu Pruszkowskiego zamieszkuje ok. 146 tysięcy 207osób.

Nasz powiat ma wyjątkowo dogodne położenie pod względem komunikacyjnym, liczne połączenia kolejowe i drogowe pozwalają na przemieszczanie się ludzi i towarów. Dużym atutem jest bliskość międzynarodowego portu lotniczego, który w nowo powstałym terminalu jest w stanie przyjąć 12 milionów pasażerów. Pasażerska kolejowa linia średnicowa oraz bezpośrednie połączenie z Centralną magistralą kolejową Berlin-Moskwa, przebiegające przez stolicę powiatu – Pruszków, stwarzają możliwość powiązań z siecią kolejową całej Polski i Europy. Sieć dróg krajowych jest dobrze rozwinięta i wynosi 729 km, z czego 169 km to drogi powiatowe systematycznie remontowane i modernizowane nie tylko z środków własnych ale również unijnych. Oprócz dróg powiat ma dobrze rozwiniętą infrastrukturę komunalną tj. sieci wodociągowe, kanalizację, oczyszczalnie ścieków, sieci gazowe, elektroenergetyczne i telefoniczne, która stwarza możliwości dalszego rozwoju przemysłu, handlu, przetwórstwa i budownictwa, nie tylko w mia-

stach, ale także na terenach wiejskich. W ogólnej powierzchni powiatu wynoszącej 24 631 ha użytki gruntowe zajmują 44,5%.

Liczba ludności w Powiecie Pruszkowskim. Stan na 31.XII.2007 r.

Ludność ogółem		W tym kobiety		W wieku przedprodukcyjnym		W wieku produkcyjnym		W wieku poprodukcyjnym	
2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007
142 018	147 414	74 697	77 589	28 672	27 294	91 381	95 464	21 965	24 656

Źródło: GUS, *Statystyka gmin i powiatów województwa mazowieckiego w latach 2002-2007*

Oprócz wyżej wymienionych zalet należy uwzględnić bliskość stolicy, co sprzyja powstawaniu nowych firm.

Inwestycje rozwijają się prężnie wzdłuż dwóch dróg krajowych biegnących przez Powiat Pruszkowski. Są to drogi katowicka i krakowska, wzdłuż których znajdują się tereny atrakcyjne dla inwestorów. Pod koniec 2007 r. liczba podmiotów gospodarki narodowej wyniosła ponad 22 tys., co oznacza wzrost w porównaniu z 2004 r. o około 2 tys. Liczba spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego wzrosła w okresie od 2002 do 2007 o ponad 40% tj. z 598 do 913 (Źródło: GUS, *Statystyka gmin i powiatów województwa mazowieckiego w latach 2002-2007*).

Rozwój infrastruktury to przede wszystkim zasługa samorządów.

Inwestycje Powiatu Pruszkowskiego opierają się na dwóch dokumentach. Są to: „Strategia Rozwoju Powiatu Pruszkowskiego do 2025 r.” oraz „Wieloletni Plan Inwestycyjny na lata 2008-2010”. Dzięki tym dokumentom powiat może ubiegać się o uzyskanie dofinansowania z funduszy Unii Europejskiej. W 2007 r. wydatki na inwestycje drogowe wyniosły ponad 8 milionów zł, a na inwestycje pozostałe (m.in. „Przebudowa oczyszczalni ścieków w Domu Pomocy Społecznej w Czubinie”, „Budowa i moder-

nizacja boisk przy szkołach powiatowych”, „Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej w Pałacyku DPS Czubin”) powiat przeznaczył prawie 3 miliony zł.

Stan dróg powiatowych wybudowanych w latach 80-tych wymagał gruntownej przebudowy i modernizacji oraz uzupełnienia o systemy odwodnieniowe i chodniki. Wiele inwestycji drogowych zostało zrealizowanych w okresie czterech ostatnich lat.

W tym samym czasie Powiat doprowadził do przebudowy łącznika i sali gimnastycznej w LO im. T. Kościuszki w Pruszkowie, budowy I i II etapu Centrum Sportu Szkolnego i przebudowy oczyszczalni ścieków w Domu Pomocy Społecznej w Czubinie.

W 2008 roku rozpoczęto budowę siedziby Starostwa Powiatowego przy ul. Drzymały 30. Powierzchnia użytkowa budynku będzie wynosiła ok. 3 900 m².

W wyniku starań władz samorządowych powiatu i miasta w tym samym roku rozpoczęto budowę Muzeum „Dulag 121” w Pruszkowie. Budynek muzeum o powierzchni użytkowej ok. 230 m² będzie mieścił się w rejonie bramy wjazdowej do Millennium Logistic Park (dawne Warsztaty Kolejowe).

Rozwój gospodarczy ma bezpośredni wpływ na stan zatrudnienia. Na terenie Powiatu Pruszkowskiego bezrobocie kształtuje się znacznie poniżej średniej krajowej (ok. 10%) i Województwa Mazowieckiego (8,2%) i wynosi nieco powyżej 5%.

W naszym powiecie jest dobrze rozwinięta sieć szkolnictwa licealnego, mamy trzy wyższe uczelnie. W ostatnich latach wprowadzono wiele zmian do szkół publicznych, by dostosować ofertę edukacyjną do potrzeb społecznych.

Zawodowe szkoły niepubliczne proponują chętnym możliwość kształcenia się w różnych zawodach. Na szczególną uwagę zasługuje niedawno powstała Policealna Szkoła Audiologii Instytutu Fizjologii i Patologii Słuchu w Kajetanach. Placówka posiada

uprawnienia szkoły publicznej i kształci słuchaczy z całego kraju w zawodzie protetyk słuchu.

W ostatnich latach podjęto działania w kierunku rozwoju kształcenia sportowego: w 2006 roku w Zespole Szkół Technicznych i Ogólnokształcących w Pruszkowie utworzono Gimnazjum Sportowe. Uczniowie tej szkoły trenują koszykówkę, siatkówkę, piłkę nożną, piłkę ręczną i lekkoatletykę.

W 2006 roku oddano do użytku pierwsze obiekty Centrum Sportu Szkolnego (CSS): we wrześniu pełnowymiarowe nowoczesne boisko piłkarskie ze sztuczną nawierzchnią wraz z rozbudowaną infrastrukturą lekkoatletyczną. Trybuny są w stanie pomieścić nawet 1000 osób. W 2007 r. został otwarty drugi z nowych obiektów CSS – sztuczne lodowisko o wymiarach 50 x 25 m. Obecnie kontynuowana jest budowa sali gimnastycznej, a w dalszym etapie przewidziana budowa hotelu.

Na terenie Powiatu Pruszkowskiego mamy piesze szlaki turystyczne. Do najciekawszych należy tzw. Szlak Dolinek Mazowieckich Radziejowice – Głusków oraz szlak im. Jarosława Iwaszkiewicza.

Na uwagę zasługują również szlaki turystyczne samochodowe oraz rowerowe. Trasa pierwszego prowadzi przez Podolszyn, Falenty Nowe, Falenty, Wypędy, Sokołów, Pęcice, Pruszków, Duchnice. Natomiast szlaki rowerowe łączą kompleks leśny pomiędzy Podkową Leśną a Nadarzynem z Otrębusami. Wyżej wymienione szlaki turystyczne prowadzą przez najciekawsze i najpiękniejsze miejsca na terenie Powiatu Pruszkowskiego. Oprócz walorów przyrodniczych eksponują one także zabytki. Na trasie najciekawszych miejsc znajdują się rezerваты w Lesie Młochowskim, Stawy w Walendowie i Pęcicach. Wzdłuż doliny rzeki Utraty utworzono Rekreacyjny Korytarz Utraty (RKU).

Dużą przyszłość ma przed sobą turystyka. Piękne krajobrazowo tereny, zabytki architektury najwyższej klasy, rezerваты przyrody położone tak blisko nowoczesnej metropolii, jaką jest Warszawa, obiekty sportowe, w tym szkoły jazdy konnej, ciekawe muzea: archeologiczne, etnograficzne, starych samochodów dobrze rokują dla rozwoju turystycznej infrastruktury.

Powiat dysponuje licznymi placówkami opieki zdrowotnej; zarówno publicznymi jak i niepublicznymi. Jest ich sześćdziesiąt jeden. W samym Pruszkowie mamy trzy szpitale:

- ▶ Samodzielny Publiczny Zespół Zakładów Opieki Zdrowotnej z siedzibą w Pruszkowie przy Al. Armii Krajowej 2/4
- ▶ Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Szpital Kolejowy z siedzibą w Pruszkowie przy ul. Warsztatowej 1
- ▶ Wojewódzki Samodzielny Psychiatryczny Zespół Publicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej w Pruszkowie Tworkach przy ul. Partyzantów 2/4.

W strukturze organizacyjnej Samodzielnego Publicznego Zespołu Zakładów Opieki Zdrowotnej w Pruszkowie wyróżnia się następujące jednostki organizacyjne:

- Szpital Powiatowy w Pruszkowie Ul. Armii Krajowej 2/4 Pruszków
- Przychodnia Przyszpitalna Al. Armii Krajowej 2/4
- Przychodnia Rejonowa Nr 1, ul. Drzymały 19/21

SPZ ZOZ realizuje usługi w zakresie opieki stacjonarnej, ambulatoryjnej specjalistycznej i podstawowej. W szpitalu działają:

- ▶ oddział chorób wewnętrznych,
- ▶ oddział chirurgii ogólnej,
- ▶ oddział ginekologiczno – położniczy z noworodkowym,
- ▶ dział anestezjologii i intensywnej opieki medycznej.
- ▶ pogotowie ratunkowe.

W zakresie specjalistycznej opieki ambulatoryjnej SPZ ZOZ realizuje usługi w następujących poradniach: chirurgiczna, urazowo – ortopedyczna, okulistyczna, otolaryngologiczna, zdrowia psychicznego, uzależnień, rehabilitacyjna, gastroenterologiczna, kardiologiczna, dermatologiczna, reumatologiczna, neurologiczna, leczenia bólu, ginekologiczno-położnicza, chorób piersi, proktologiczna, gastrologiczna. Wszystkie poradnie działają w ramach kontraktu z NFZ. Ponadto SPZ ZOZ świadczy usługi w zakresie podstawowej opieki zdrowotnej.

W ramach działalności SPZ ZOZ realizowane są również świadczenia usług diagnostycznych w zakresie:

- ▶ RTG (dwie pracownie, w tym mammografii)
- ▶ USG (w tym Doppler)
- ▶ endoskopii (gastrofiberoskopia, kolonoskopia)
- ▶ pracowni histopatologicznej
- ▶ diagnostyki laboratoryjnej (w tym serologia, biochemia)
- ▶ pracowni urodynamiki
- ▶ pracowni kapsułkowej diagnostyki przewodu pokarmowego

Pruszków i okolice były zawsze dla Warszawy „zielonymi płucami”. Powierzchnia lasów wynosi obecnie 2 661 ha. W granicach Powiatu Pruszkowskiego rośnie 148 pojedynczych drzew będących pomnikami przyrody, z których na uwagę zasługują:

- lipa drobnolistna o obwodzie pnia na wysokości 1,3 m od ziemi – 726 cm, znajdująca się w Pęcicach
- dąb szypułkowy o obwodzie pnia 642 cm, a wysokości 25 m, rosnący obok Gajówki Chojak
- lipa drobnolistna o pięknym pokroju, o obwodzie pnia 533 cm i wysokości 29 m, rosnąca we wsi Owczarnia – Willa Kazimierówka
- miłorząb dwuklapkowy – bardzo rzadki okaz łączący cechy drzewa liściastego i iglastego o obwodzie pnia 211 cm, wysokości 15 m, rosnący przy ul. Rynek w Brwinowie.

Na terenie powiatu mamy 10 alei zabytkowych ze starodrzewem liczącym nawet 140 lat, z gatunkiem głównym lipa drobnolistna.

We wschodniej części Powiatu Pruszkowskiego na 110 hektarach rozpościera się unikalny rezerwat przyrodniczy „Stawy Raszynskie”. Ten faunistyczny kompleks składa się ze stawów, grobli i łąk, mają tu lęgowiska i żerowiska liczne gatunki rzadkich ptaków. Rezerwat jest miejscem odpoczynku przelotnych ptaków. Zalesiona południowa część Powiatu jest bardzo malownicza. Są to Lasy Młochowskie, Sękocińskie i Chojnowskie.

W obrębie Pruszkowa wytyczony jest obszar szczególnej ochrony ekologicznej o znaczeniu regionalnym. Obejmuje koryto rzeki Utraty wraz z przylegającym ekosystemem łąkowym. W jego

skład wchodzi takie obiekty, jak Ogród Szpitala Psychiatrycznego w Tworkach, zabytkowy obszar Parku Potulickich i Park Anielin w Pruszkowie oraz Ogrody Pałacowe na Żbikowie. Znajdujące się w obszarze rekultywowane wysypisko przekształci się w park miejski o charakterze sportowym z zapleczem tras zjazdowych dla sportów zimowych oraz torów wrotkowo-rolkowych.

Przez teren Powiatu Pruszkowskiego przebiega Rynna Brwinowska, która stanowi zaopatrzenie w wodę dla miast strefy podwarszawskiej tj. Pruszkowa, Brwinowa, Nadarzyna oraz Podkowy Leśnej, Milanówka i wielu innych.

W związku z tym, że Pruszków jest stolicą naszego powiatu chcielibyśmy w kilku słowach przypomnieć historię miasta.

Powstanie Kolei Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej miało wpływ na rozwój terenów wchodzących w skład Powiatu Pruszkowskiego. Pierwsze wzmianki o Pruszkowie noszącym nazwę Proskowo pochodzą z XV wieku natomiast najstarsza część Pruszkowa – Żbików – miała erygowaną świątynię na początku XIII wieku. Osadnictwo na terenie obecnego Powiatu Pruszkowskiego sięga czasów prehistorycznych. Świadczą o tym wykopaliska prowadzone na tych terenach. Niektóre eksponaty możemy oglądać w Pruszkowie w Muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazowieckiego.

W roku 1456 roku Świętosław z rodu Pierzchałów otrzymał z nadania Księcia Mazowieckiego Janusza I wsie Proskowo, Wolica, Kłębowo, Pogroszewo i Pęcice. Czterej synowie Świętosława byli założycielami rodów, które przyjęły nazwiska od dziedziczonych wsi – jeden z nich był założycielem rodziny Pruszkowskich. Wieś Proskowo pozostawała we władaniu Pruszkowskich do 1580 roku.

W 1845 roku został uruchomiony pierwszy odcinek Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, prowadzący z Warszawy do Grodziska Mazowieckiego. Wieś Pruszków przekształciła się w osadę, która ze względu na malownicze ogrody (m.in. park Bershona) i liczne wille o charakterze

letniskowym stała się atrakcyjnym miejscem letniego wypoczynku. Z drugiej strony niskie ceny gruntów przyciągały inwestorów. Wzrosła liczba mieszkańców i pod koniec XIX wieku przekroczyła 1700 osób.

W rozwoju Pruszkowa miała udział Gmina Żydowska; pierwsi osadnicy żydowscy pojawili się w drugiej połowie XIX wieku. Byli właścicielami sklepów i restauracji oraz fabryk. Świadectwem istnienia Gminy Żydowskiej na tych terenach jest Cmentarz Żydowski założony w roku 1905, gdzie młodzież polska ze szkół pruszkowskich i ich rówieśnicy z Esslingen (Badenia-Wirtembergia) wspólnie odnawiają unikatowy zabytek, jakim jest dom pogrzebowy położony na cmentarzu.

Po I Wojnie Światowej najważniejszym zadaniem wybranej w 1919 roku Rady Miejskiej była odbudowa zniszczonych działaniami wojennymi zakładów przemysłowych i elektryfikacja. Spółka akcyjna z Ameryki – Stowarzyszenie Mechaników Polskich pomogła w odbudowie zniszczonego miasta – w 1921 roku zbudowała Wytwórnię Obrabiarek. Uruchomienie w 1928 roku Elektrycznej Kolei Dojazdowej wpłynęło korzystnie na rozwój miasta.

Działalność społeczeństwa Pruszkowa świadczyła o dużym zaangażowaniu i wrażliwości na krzywdę ludzką – miasto przyjęło i stworzyło godne warunki życia i nauki sierotom z terenów wschodnich.

Na naszym terenie działały liczne stowarzyszenia oświatowe, a także od 1911 Harcerstwo Polskie i Pruszkowska Straż Ogniowa. W 1921 roku zostają powołane dwie średnie szkoły – Gimnazjum i Liceum im. Tomasza Zana oraz Szkoła Rzemieślniczo-Techniczna.

W Pruszkowie podczas okupacji niemieckiej istniał silny ruch oporu. Już 8 września po wkroczeniu wojsk niemieckich do naszego miasta nastąpił nowy etap służby harcerskiej – okres tajnego harcerstwa Szarych Szeregów. W Pruszkowie działały inne tajne organizacje wśród których wyróżniała się Armia Krajowa.

W sierpniu 1944 roku Niemcy zorganizowali obóz przejściowy dla wysiedlonej z Warszawy ludności cywilnej, *Durchgangslager*

tw. „Dulag 121”, który istniał od 6 sierpnia do 10 listopada 1944 roku. W tym czasie przeszło przez niego 650 tys. osób.

Okupacja niemiecka dla Pruszkowa zakończyła się 17 stycznia 1945 roku. Zaczął się nowy, trudny okres dla Polski.

Już 26 marca 1945 roku zostało zaproszonych przez NKWD do Pruszkowa, a następnie wywiezionych do Moskwy szesnastu przedstawicieli Podziemnego Rządu Polskiego.

Po wojnie zakłady przemysłowe znacjonalizowano, a Pruszków pozostał jednym z większych ośrodków przemysłowych na Mazowszu. Już przed pierwszą wojną światową miasto miało jedenaście fabryk.

Do historii i tradycji ziem obecnego Powiatu pruszkowskiego odwołuje się symbolika zastosowana w herbie, która nawiązuje do historycznego godła całego Mazowsza – piastowskiego orła białego bez korony oraz do herbu księstwa czersko-warszawskiego przedstawiającego dwa białe orły i dwa zielone smoki w polach naprzemianległych. Na herbie Powiatu Pruszkowskiego znajduje się tarcza dwudzielna w skos. Na pierwszym, srebrnym polu znajduje się orzeł mazowiecki na czerwonym tle. Na drugim polu, na błękitnym tle – złoty rycerz z mieczem i tarczą, na srebrnej tarczy zielony smok.